

ב. שתי קינות על מותה הטרגי של הזמרת והשחקנית חביבה מסיכה מאחר שדמותה של חביבה מסיכה זכתה וזוכה עד היום להתייחסות מיוחדת במסורת של יהודי תוניסיה, ושל אוכלוסי תוניסיה בכלל, כולל המוסלמים, עד כדי הפיכתה לדמות מיתולוגית, נרחיב עליה את הדיבור קודם שנביא את הקינות עצמן, שנכתבו זמן קצר לאחר מותה.¹

תהליך עקירתן של קהילות ישראל בארצות האסלאם ממקום גידולן בארצות הגולה אל ארץ ישראל החל לקבל ממדים דמוגרפיים משמעותיים כבר בשנות השמונים במאה הי"ט, ואולם העליות ההמוניות לא התחוללו אלא בעקבות קום מדינת ישראל בשנת תש"ח. לא ייפלא, איפוא, כי מעט מאוד מן המסורות והמיתוסים נשתמרו בקרב הקהילות הארץ-ישראליות של יוצאי ארצות האסלאם בתקופה שלפני קום המדינה, בעוד הקהילות הגדולות שנוצרו לאחר מכן מְשִׁמְרוֹת וּמְחַיִּוֹת את המסורות והמיתוסים הללו; ולא רק במופנם - בְּקִרְבָּן בלבד, אלא גם במופגן - כלפי חוץ, ולעתים אף באגרסיביות מסוימת. וכבר עמדו יפה שני החוקרים שלמה דשן ומשה שוקד על חיוניות החגיגות וההתכנסויות ההמוניות של יוצאי תוניסיה במדינת ישראל,² תופעה המתחזקת והולכת בשנים האחרונות, גם בקרב קהילות אחרות של יוצאי ארצות האסלאם, וצאצאיהם.

אחד המיתוסים נוצר סביב דמותה של הזמרת והשחקנית היהודייה המפורסמת בתוניסיה, חֲבִיבָה מְסִיכָה (1899-1930).³ שמה עלה באזנינו לראשונה מפי בן קהילת קאבס לשעבר, יליד שנת 1900, שסיפר על מופעי הזמרת בעיר הבירה תוניס שלא החמיצים כל אימת שנזדמן למקום ואף היה נוסע במיוחד מעירו שבדרום תוניסיה אל הבירה שבצפונה על מנת לצפות בהופעות הזמרת המהוללה. ובכלל, דומה, שאין יהודי יוצא תוניסיה שנולד במחצית הראשונה במאה העשרים, שאינו מודע למיתוס של חביבה מסיכה. לאחר מכן, נתלקטו בידניו הפרטים זה לזה, הן ממקורות שבעל פה והן ממקורות שבכתב, ועל פיהם ניתן להעלות את דמות הזמרת הדגולה, לא רק בממדים האוטנטיים-הראליים, אלא גם כפי שנתעצבו בעיני העם, כבר זמן לא רב לאחר מותה.

1 לאחרונה מסרה לנו הגב' חסנה תואתי מאוניברסיטת מנובה שבעיר תוניס, כי מייד לאחר מותה נכתבו שני שירי קינה על חביבה מסיכה על ידי מוסלמים.

2 ראה: שוקד-דשן תשל"ז.

3 השם 'מְסִיכָה' הוא צורת ההקטנה הנקבית (פעילה) של שם העצם הזכרי 'מְסִיךָ' (מושק, מין בושם המופק מאיבר פנימי של בעל חיים מסוים), צורה שכיתה ביותר בלהגם הערבי של יהודי תוניסיה. ראה: כהן 1964/75, ב, עמ' 124-128; בר-אשר תשמ"ו. במבטא יהודי תוניסיה הצטמצמה התנועה הקצרה שבראש המלה והדרו-תנועה באמצעה: msikah < musaykah.

על מנת להבין את היווצרות המיתוס של חביבה מסיכה, מן הראוי לסקור תחילה בקצרה את תולדות חייה המיוחדות, שחרגו מכל מסגרת מסורתית מקובלת של יהודי תוניסיה, גם באותה תקופה שבה נחשפה הקהילה להשפעות של התרבות הערבית החדשה ושל תרבות אירופה, ובעיקר צרפת.⁴ יש להדגיש, כי הקהילות היהודיות בצפון תוניסיה - תוניס, נאבל, סוסה, בן גארדאן, ספאקן ואחרות - היו אך רכיב אחד באוכלוסיה הכללית, המוסלמית ברובה, שמאז אמצע המאה הי"ט עברו עליה תמורות חברתיות ותרבותיות מעמיקות ביותר.⁵ במהלך התמורות הללו הזדהו היהודים יותר עם התוניסאים המוסלמים שפזלו אל אירופה מאשר עם האירופים עצמם. דבר זה ראייתו מן החיקוי של הלוש התורכי - כמעשה המוסלמים המודרנים - ובעיקר הפאס האדום שהתהדרו בו בכיסוי ראשיהם.⁶ אך פריצת גבולות המסורת היהודית אל המודרניות האירופית ואל המודרניות הערבית שבהשפעתה, באה לידי ביטוי גם בעיתונות ובספרות שבערבית-היהודית דווקא - ולא צרפתית-יהודית - שהחלו לראות אור בדפוס העברי בתוניס בשנות השישים והשבעים במאה הי"ט.⁷

חביבה נולדה בתוניס למשפחה יהודית מן המעמד הנמוך.⁸ השם שהעניקו לה הוריה היה שם אירופי - מרגריט, כמנהג רבים מבני הקהילה היהודית במקום, לכנות את צאצאיהם בשמות אירופיים, ובכך - כמו בעניינים אחרים - ביטאו את הימשכותם אל תרבות אירופה.⁹ מרגריט נתייממה עוד בילדותה, והיא נאספה אל בית דודתה לילה

4 ראה למשל החוברת 'שובה ישראל' (ליוורנו תרמ"ו) שעניינה הסכמה של חכמי ורבני תוניס המוכיחה ומגנה באופן חריף ביותר את הנוהים אחרי התרבות הזרה, תרבות אירופה שהחלה להשתרש גם במשכנות ישראל שבתוניס, וכן החוברות 'נצח ישראל' (תוניס 1888) ו'בא זמן הישועה' (תוניס חש"ד), שקטעים מהן מובאים להלן, בפרק השישי. עוד ראה: צור תשמ"ח; תש"ן; קאזיס 1888, עמ' 149-167.

5 ראה: בראון 1974; גניאז' 1968; כהן חדריה 1976.

6 לתמונות יהודים מסוף המאה הי"ט ומראשית המאה העשרים החובשים לראשם פאס תורכי אדום עם ציצה שחורה ('כבוש סטמבולי') או פאס תורכי אדום פשוט בלא ציצה ('כבוש'), ראה: קטלוג תשמ"ו, עמ' 124.

7 ראה על כך לעיל, בפרק הראשון, וכן שיטתית תש"ן.

8 על פי המסורת החיה נולדה חביבה מסיכה במצרים ובילדותה היגרה עם הוריה לתוניס. נראה שמסורת זו היא פרט אחד במיתוס שנוצר סביב דמותה כזמרת, לפי שמצרים, ובעיקר בירתה קהיר, היתה המרכז למוסיקה ולזמרה הערבית ובה פעלו זמרים וזמרות בעלי שם עולם בקרב עמי ערב.

9 את העובדה שיהודי תוניסיה המודרנים בחרו בשמות אירופיים ונמנעו מלהשתמש בשמות ערביים, למרות שהזדהו עם ההתמערבות התוניסאית, יש לתלות בכך שהשמות הערביים סימלו דווקא את השמרנות. אגב דרכנו נאמר, כי תהליך זה, שאפיין כל כך את הקהילות היהודיות בצפון תוניסיה כבר בסוף המאה הי"ט, נתאחר הרבה בקהילות היהודיות השמרניות בדרום תוניסיה, כגון קאבס, ג'רבה, זרויס, תטאויין ומדנין. וראיה לדבר, שברשימות הארוכות של שמות התורמים והמונצחים (גברים ונשים) המובאות בהקדמות הספרים הנדפסים בג'רבה, ואפילו עד שנות הארבעים והחמישים במאה העשרים, רוב שמות הנשים הם ערביים ומיעוטם עבריים, ואלו השמות האירופיים כמעט שאינם מצויים כלל.

ספיו,¹⁰ שהיתה זמרת בזכות עצמה. בהשפעת דודתה, כך יש להניח, שאפה מרגריט לקריירה של שחקנית. ואמנם, היא נעשתה שחקנית ובעיקר זמרת, שהצטיינה אף ביופיה המיוחדת. או אז החלו לכנותה בשם חביבה' אל כל (=חביבת הכול), ומכאן שמה כפי שנשאר בתודעה העממית והספרותית - חביבה מסיכה. חביבה היתה חביבת הציבור הערבי כולו, ובכך פרצה את גבול החברה היהודית שבה נודעו כמה וכמה זמרות, כגון פריטנה דרמון והאחיות שמאמה, שמהן למדה הרבה. למעלה מכך, אף הגדילה ופרצה את גבול החברה המזרחית כולה - היהודית והמוסלמית - בהצטרפה לתיאטרון שניהל מוחמד בורגיבה,¹¹ אחיו של חביב בורגיבה שעמד בראש התנועה הלאומית התוניסאית ולימים כיהן שנים רבות כנשיא תוניסיה.¹² תיאטרון זה הציג מחזות אירופיים מובהקים, כגון לוקרצ'יה בורג'יה, מרי טיודור, המלט ואותלו, ועמו סבבה חביבה בערי התרבות של אירופה: פריס, ניס, ביאטריץ, מונטה קרלו, ברלין ועוד.¹³ אולם ההצלחה שלא תיאמן נקטעה באופן פתאומי זמן קצר לאחר שהשלימה את שנתה השלושים. אחד ממעריציה הבלתי נלאים, יהודי זקן בן שבעים ושבע שנים מקהילת תסתור ושמך אליה מימוני, שהזמרת לא נענתה לחיזוריו לפי שהעדיפה חברת מעריציה הצעירים וכבר נתנה אהבתה לארוסה הצרפתי ראול מרל, פרץ לביתה שבתוניס בליל העשרים לפברואר 1930, שפך עליה חומר דלק והעלה אותה באש. חביבה נאבקה על חייה כמה שעות עד שהוכרעה כליל ונפחה את נשמתה לעת שחר. ואף המתנקש בחייה לא האריך ימים, ופחות מחודש לאחר מעשהו הנורא נפח את נשמתו לאחר מחלה מיוסרת.

תיאור מאופק זה של חיי חביבה מסיכה מבוסס על כמה רשימות בלשון הצרפתית שנתפרסמו בכתבי עת תוניסאיים, צרפתיים ויהודיים משנות ה-60 ואילך,¹⁴ בהשמטת פרטים רבים. רשימות אלו עצמן הן ביטוי לתהליך המיתוזציה של דמותה. ואולם הביטוי המובהק ביותר למיתוזציה של חביבה מסיכה הוא הסרט על דמותה שהכינה הבמאית

10 משפחת ספיו היתה משפחה ידועה בתוניסיה, ועל שמה ידועה פרשת 'באטו ספיו', יהודי שהוצא להורג בהוראת בית הדין השרעי המוסלמי בשנת 1857 לאחר שהואשם על ידי מוסלמי בהעלבת דת האסלאם. ראה: בר-חן תשמ"ח, עמ' 162-172; הירשברג תשכ"ה, ב, עמ' 145; הטל תשנ"ג, על פי המפתח, עמ' 658, ערך 'ספז, באטו (שמואל)'.
11 כאחיו המפורסם, מי שלימים היה נשיא תוניסיה, נולד במונסטיר (1894), והיה עורך דין בהכשרתו המקצועית.

12 ידוע יחסו האוהד של חביב בורגיבה ליהודים, וכך מעידים יוצאי תוניסיה, כי בנאומיו הרבה להשתמש במלים עבריות. וראה חדד תשכ"ה.

13 על חלקה של חביבה מסיכה, ושל היהודים בכלל, בתיאטרון בתוניסיה החדשה ראה להלן, בפרק השביעי.

14 ראה: אללי חש"ד; הומוס 1987; חביבת אלכל חש"ד; שנהז 1962. מאחר שרשימות אלו קצרות ורבים הפרטים החוזרים בהן, לא ראינו מקום לציין מראי מקומות לכל הפרטים שיובאו להלן, אלא אם כן יש לכך צורך מיוחד. עלינו להודות למר יעקב אסל - נכד המשורר והפייטן אשר מזרחי בן ירושלים, שהיה נערץ על יהודי תוניסיה - על שהמציא לידינו את הרשימות מן העיתונות הצרפתית.

התוניסאית המוסלמית סֶלְמָה בַּפָּאר בשם 'מחול האש'.¹⁵ אף יש לציין, כי בניגוד לחיבה שהורעפה על הזמרת בימי חייה ולמיתזציה החיובית של דמותה בשנים שלאחר מכן, הרי שבשנים האחרונות, בעת הכנת הסרט, נתגלו תופעות שליליות ביחס אליה, הן מצד יהודים יוצאי תוניסיה בצרפת והן מצד המוסלמים בתוניסיה גופא. אלה גם אלה לא ראו בעין יפה את עיסוקה של הגב' בכאר בזמרת: היהודים - דעתם לא היתה נוחה מהצגת דמות שלילית כלשהו מבחינת מוסר היהדות; והמוסלמים - לא ראו נחת מהעלאת דמותה של יהודייה כגיבורה לאומית תוניסאית. אולם, כפי שמעידה הבמאית, שם הזמרת לא נשכח בקרב החוגים השונים של האוכלוסיה בתוניסיה ושל יוצאי תוניסיה בצרפת. אף היא מעידה, כי לצורך הכנת הסרט סקרה את העיתונות התוניסאית בת הזמן, ונוכחה לדעת כי חייה ומותה של חביבה מסיכה זכו בה לתיאורים מפורטים ורצופים.¹⁶ עוד יצוין, כי בחורף 1996/7 נערכה בפאריס תערוכה על המוסיקה היהודית בתוניסיה ובה הושמעו בין היתר שיריה של חביבה מסיכה.¹⁷

תהליך המיתזציה של הזמרת החל למעשה עוד בחייה, בהצליחה לרתק סביבה מעריצים ומאהבים בני שלוש הדתות. רבים מהם נהגו להיגרר אחריה לכל מקום שהלכה ומילאו עד אפס מקום את האולמים שבהם הופיעה, ועל כך כונו בערבית עֶסְפֵר אל ליל (=צבא הליל) או טַיֵר אל ליל (=ציפורי ליל). המוניטין שקנתה לעצמה היו סוחפים ולא יאומנו: אלי ל ת הזמר הערבי בכל רחבי צפון אפריקה כמשמעותו המלאה של מונח זה בחברה המערבית משנות השישים ואילך. לא בכדי, לבד מכינויה חביבה 'אלכל, נודעה גם בכינוי ערבי אחר - מאלכה' אלטרב (=מלכת ההתרגשות המוסיקלית), ובכינוי צרפתי L'Oiseau du Feu (=ציפור האש).

דומה שמעבר למרכיבים הבסיסיים של כשרון אמנותי נדיר בתחום השירה והמשחק, יופי מהמם בתווי פנים אירופיים, נועם הליכות וטוב לב, תרמה למיתזציה של דמותה בעיני מעריצייה - המוסלמים והיהודים כאחד - עצם הנכונות וההעזה של נערה יהודייה, שנולדה במשפחה מן המעמד הנמוך ושנתייתמה בילדותה, לשאוף לגדולות ללא כל גבול; וכמובן אף עצם ההצלחה בהופעות באולמי התרבות של אירופה, המשמשת באותם ימים דגם מובהק של חיקוי בכל תחומי החיים. אין כל ספק, שבקרב מעריצייה הפעילים והסבילים נוצרה הזדהות עם בסיס דמותה החלשה: היותה אשה ויהודייה שהצליחה לנתק מעליה את כבלי המסורת החברתיים והדתיים, ולהוכיח כי יש

15 הקולנוע התוניסאי עסק בנושא היהודי לפחות בארבעה סרטים, תמיד מתוך אהדה לדמויות היהודיות ומתוך גישה של אחוות דתות.

16 המחברים מבקשים להודות מקרב לב לגב' בכאר על לבביותה הרבה במהלך המפגשים עמה בעת שהותה בארץ בחול המועד תשנ"ו לרגל פסטיבל הסרטים הים-תיכוני שבמהלכו הוקרן סרטה הנ"ל.

17 התערוכה התקיימה מטעם ה-Association des Traditions Populaires des Juifs de Tunisie והאוצר שלה היה Bernard Allali. תודתנו לפרופ' אמנון שילוח שהודיענו על כך.

ביכולתה להתמודד בהצלחה ללא כל עוררין גם עם תרבות אירופה. כך מסופר עליה, כי בניגוד למסורת הדתית המוסלמית (וכן בתיאטרון היווני הקלסי), לפיה מילאו נערים את תפקידי הנשים בתיאטרון, היתה חביבה מסיכה נחושה בדעתה 'כנגד כל הסערות שבעולם' (contre vents et mares) לשחק תפקיד של גבר באחד המחזות, כשהיא נעזרת בדמות השחקנית הצרפתייה-היהודייה המהוללה: 'שרה ברנרד (Bernhardt) בהיותה בת 75 שנים, ולה רגל תותבת, שיחקה תפקידי בתולות נפחדות'.¹⁸ בכך ביטאה את המשאלות הכמוסות של בני החברה היהודית והמוסלמית בתוניסיה, ואפשר גם בארצות צפון אפריקה האחרות, בתקופה שיחסם כלפי התרבות האירופית היה אמביוולנטי: יחס של הערצה ורצון לחיקויי מחד גיסא ושל חשדנות ועוינות מאידך.¹⁹ כמובן, בקיצה הטרגי של חביבה מסיכה היה אך כדי להשלים את מסכת חייה המופלאים וכדי לחזק עד כאב קולקטיבי את ההזדהות המוחלטת עם דמותה. נעשה בה מעשה שהדעת לא היתה יכולה לסובלו בשום פנים ואופן, ולא רק מן הצד המוסרי של העניין - רצח על לא עוול בכפה, אלא גם מן הצד האינטלקטואלי-הקוגניטיבי - עצם הריסת המהות המושלמת והיפה כל כך, מעשה שאין בו כל הגיון ותועלת. אכן, כל הרשימות העיתונאיות הנ"ל עומדות על ההיסטריה הקולקטיבית שתקפה את הבירה תוניס כולה, ללא כל הבדל דת ואמונה, כשפשטה השמועה על מותה המזעזע; והדבר מוכח, כמובן, גם משתי הקינות בערבית-יהודית שנכתבו על מותה. המוסלמים שברו את צום הרמז'אן, ובישי סלאמה - אחד הזמרים המוסלמים הידועים בני הזמן - חיבר שיר קינה מיוחד ללווייתה (סוּזַת חַבִּיבָה),²⁰ שנערכה בהשתתפות אלפי אנשים בשיירה שהשתרעה לאורך כמה קילומטרים.

אולם אנו ענייננו בעיקר במיתוזציה של דמותה בקרב הקהילה היהודית, לפי שבה רוב המקורות העומדים לרשותנו, בכתב ובעל-פה. הדבר המפליא ביותר בהזדהות עם דמותה במודעות ההיסטורית של יהודי תוניסיה הוא שלא היה כל מרכיב יהודי מפורש בהזדהות זו, שכן חביבה מסיכה פרעה בלא כל חשבון את מצוות הדת היהודית. ודאי, דמות הזמרת מעולם לא היתה מקובלת כמכובדת בקרב החברה היהודית המסורתית, מה עוד שחביבה הופיעה בפני ציבורים נלהבים שאינם מבני ברית וניהלה חיים עצמאיים

18 ראה: אללי חש"ד, עמ' 31. על דמותה המיוחדת של שרה בֶּרְנַרְד, יהודייה ממוצא אלזסי שהיתה הדמות המרכזית בתיאטרון הצרפתי בסוף המאה הי"ט ובראשית המאה העשרים ראה: פרונייה חש"ד. על דמותה של זמרת יהודייה מפורסמת משווייץ - רשל, שהפכה להיות כוכבת של הקומדי פרנסיו בסוף המאה הי"ט, ראה בערכה Rachel ב- Encyclopaedia Judaica, Vol. 13, Jerusalem. הטל 1980. pp. 1492-1493. עוד ראה: 1972.

19 בהשפעת הזמן, בנתה סלמה בכאר בסרטה את דמות הזמרת הן כגיבורה פמיניסטית והן כגיבורה לאומית הלוחמת בשלטון צרפת בתוניסיה.

20 ראה: אללי חש"ד, עמ' 31. לא עמדנו על משמעות המלה Souzat.

וסביבה מאהבים - יהודים, מוסלמים ונוצרים. זאת ועוד, בלהקתה המוסיקלית היו כמה מנגנים יהודים מתוניסיה ומטריפולי הסמוכה לה; ולפחות אחד מהם, שמוצאו בקהילת ג'רבה החסודה, התאסלם על מנת להיפטר מארוסתו היהודייה שקינאה בחביבה. למרות כל זאת, לא העז אף אחד מבני הקהילה היהודית או מרבניה לגנות אותה בפומבי על חייה הפרטיים שהיו רחוקים מאוד מערכיה השמרניים של הקהילה. וכלשון אחד הכותבים עליה (בתרגום מצרפתית): 'מי ילך וישליך אבן על מלכת תוניס שאין עליה עוררין?'²¹ כך למשל נמסר, כי ביום השלושים למותה קבע רבה של קהילת תוניס לערוך לה עצרת אזכרה. אמנם כמה מבני הקהילה מחו בפני הרב על כי טקס דתי נערך למי שלא הקפידה על מימוש ערכי הדת והמסורת, אך הרב השיב על כך בטיעון דתי ששיכנע את הכול וסילק כל התנגדות: במסורת היהודית מקובל לטהר חפץ טמא על ידי העברתו באש, ולפי שהיא נשרפה הרי בזה זכתה לטהרה מושלמת. ואמנם טקס האזכרה נתקיים בהשתתפות קהל רב.²²

עצם המיתוס של דמויות נשים ידוע מן ההיסטוריה המאוחרת של יהדות תוניסיה וצפון אפריקה בכלל, ודי לנו אם נעלה את שמותיהן של הקדושה סוליכה חג'ואל שנהרגה במרוקו על קידוש השם, המשוררת פריחה שהוקם בית כנסת על שמה בתוניס, הנערה דיאמנטה מתוניס ששמרה על כבודה כנערה שאינה נשואה, והנערה הצדקת ממשפחת בושאיף שעל שמה הוקם בית כנסת בטריפולי ואליו היו עולים לרגל לבקש ממנה שיוסר מהם כל חולי ושתוחש גאולתם בעלייה לארץ ישראל.²³ אולם נשים אלו נשאו באישיותן מרכיב יהודי לאומי-דתי מובהק, שבהזדהות עמו אין כל תימה. לא כן הוא באשר לדמות של חביבה. ואף אם נבקש להפליג אל ההיסטוריה הקדומה של עם ישראל ולהשוות את דמותה אל 'מצליחנית' יהודייה אחרת, כוונתנו להדסה שהפכה

21 ראה: הומוס 1987, עמ' 50.

22 מפי הגב' פיורנטינו. הרב הראשי בקהילת תוניס בשנת 1930 היה ר' יוסף גז (תרפ"ח-תרצ"ד). בראש קהילת ה'גראנה' (צאצאי המהגרים מליוורנו) עמד ר' יעקב אבוקארה (תרע"ד-תש"א). ראה עליהם: כהן תשמ"ו, עמ' פא, קמב, שפז, שפח.

23 על דמותה של סוליכה חג'ואל ראה: הירשברג תשכ"ה, ב, עמ' 304-305; בן נאיים תרצ"א, דפים קכז-קכח: 'מעשה הצדקת'. דמותה זכתה לפרסום רב ואף נכתבו עליה יצירות ספרותיות שונות, כגון שירים ואף דרמות. ראה: הטל תשנ"ג, על פי המפתח, עמ' 657, ערך 'סוליכה הצדקת'. לשיר ערבי-יהודי עליה ראה: פליישר 1864; על פריחא ראה: שיטרית תש"ם-תשנ"ג; על דיאמנטה ראה לעיל, עמ' 105. הספרות העממית בערבית-היהודית בצפון אפריקה כולה, ולא רק בתוניסיה, הצמיחה שירים ארוכים רבים, מעין בלדות וקיינות, על דמויות אלו. השירים נשתמרו במסורת שבעל פה, נעתקו בכתיב יד, ואף ראו אור בכתיב הדפוס העבריים בחוברות מיוחדות או בדפים בודדים. ראה: דוד עמאר, 'קיינה וקצא די לאלא [=הגברת] סוליקא צדיקה די עוב"י פאס יע"א: אוילי בלויל עלא מא זראלי' [פאס חש"ד], דף בודד (באוסף מכון בן-צבי); שלום טייאר, 'גנאית בושאיף: אעטו הצדקה וקת אציקה צרפו אלעון', [טריפולי חש"ד], דף בודד (באוסף טובי).

לאסתר בחצר המלך אחשורוש, הרי על אף הרווח וההצלחה שהביאה לעם ישראל בזכות קרבתה למלכות, דנוה חז"ל לשלילה על ששקעה בחצר המלכות הפרסית.²⁴ לא זו אף זו: המיתוזיציה של חביבה מסיכה לא נסתיימה עם מותה הטרגי או סמוך לאחר מכן. אדרבה, זו נתחזקה והלכה בעיקר מכוח הקינות שנתחברו עליה. האחת, מחברה שמעון בן יעקב הכהן,²⁵ נדפסה בתוניס בדפוס de l'Orient על ידי אברהם בן חי טויל.²⁶ קינה זו נשמרה גם במסורת שבעל פה שהועלתה על הכתב על ידי דוד כהן בספרו על הערבית המדוברת שבפי יהודי תוניסיה, מבלי שידע על הנוסח הנדפס.²⁷ מסורת זו שגורה בגרסאות שונות גם בפי יוצאות תוניסיה החיות בישראל עד ימינו.²⁸ הקינה השנייה, ששם מחברה לא צוין עליה אלא בשם העט 'דתן', נדפסה על ידי מ'לוף נג'אר, בעל הדפוס המפורסם בסוסה.²⁹ גם בקרב יהודי מרוקו נודע שמה של חביבה מסיכה, והקינה עליה מצוינת כלחץ של שירים שהיו מקובלים בקהילה זו.³⁰ יצוין, שיהדות תוניסיה, במידה יותר גדולה מאשר קהילות יהודיות אחרות בארצות האסלאם, כולל מרוקו ותימן, הרבתה להגיב בשירה עממית על אירועים שונים בתולדותיה; ובייחוד הצטיינה בהבאה לדפוס של יצירות עממיות.³¹ בית הדפוס של מ'לוף נג'אר היה פעיל ביותר בשנות השלושים והארבעים במאה העשרים, ובו נדפסו מאות חוברות של מעשיות ושירים בערבית-יהודית, רובם מתורגמים מלשונות שונות, כולל ערבית ספרותית. רובן הגדול של החוברות הללו היו ספרות חילונית מובהקת שהיתה לה

- 24 ראה בבלי מגילה דף טו, א: 'מאי אשר לא כדת? א"ר אבא: שלא כדת כל יום, עד עכשיו הייתי באונס ועכשיו אני ברצון'. רש"י שם: 'ומדרש אגדה כאשר אבדתי מבית אבא אוכד ממך, שמעכשיו שאני ברצון נבעלת לעכו"ם, אני אסורה לך'; דף ז, א: 'שלחה להם אסתר לחכמים: קבעוני לדורות. שלחו לה: קנאה את מעוררת עלינו לבין האומות'.
- 25 נראה שהוא שמעון הכהן שדניאל חג'אג', להלן, עמ' 259, מזכירו בין הסופרים בערבית-יהודית בתוניסיה.
- 26 חוברת זו נדירה ביותר ולראשונה מצאנו עותק פגום (חסר בו הדרף השני) ממנה באוספו של מר פנחס כהן, לוד. תודתנו נתונה לו מקרב לב על שהואיל להשאילנו אותה. לימים רכשנו לאוספנו הפרטי עותק שלם ממנה.
- 27 ראה: כהן 1964/75, א, עמ' 121-125.
- 28 גרסאות אלו הוקלטו על ידי צביה טובי מפי אמה ורדה כהן (קאבס), מפי מנאנה קאבסי (קאבס) ומפי קוקה וזאן (נאבל).
- 29 ידידנו הנכבד, מר אברהם הטל ממכון בן-צבי, חוקרה המובהק של יהדות צפון אפריקה ובעל האוסף הגדול של הספרות הערבית-היהודית בתוניסיה שבו מצוי עותק מקינה זו, הואיל בטובו הרב להכין לנו צילום ממנה. מר הטל אף הואיל להודיענו, כי זמן קצר קודם פטירתו של דניאל חג'אג', מי שכתב את תולדות הספרות הערבית-היהודית בתוניסיה (להלן, הפרק התשיעי), ש'אלו על זהותו של 'דתן', וזה הודיעו כי הוא הוא מ'לוף נג'אר בעל הדפוס בסוסה. אף הרב מאיר מאזוז הודיענו כי זה כינויו של מ'לוף נג'אר, ובגימטריה 'דתן' = 'מכלוף נזר הי"ו' (454).
- 30 תודתנו נתונה לפרופ' יוסף שיטריט על מידע זה.
- 31 מרבה לעסוק בכך יוסף שיטריט. ראה: שיטריט תשנ"ד, עמ' 375. על השירה הערבית-היהודית בתימן ראה: גמילאלי תשל"ט; רצהבי תשמ"ו; טובי תשמ"ו, עמ' 30; קפליוק תשכ"ג.

תפוצה אדירה, וכמעט לא היה בית בקרב יהודי תוניסיה שלא נקראו בו בשקיקה המעשיות והשירים מבית דפוס זה. רק בסוף שנות הארבעים ובשנות החמישים החלו חוגים רבניים, בעיקר בג'רבה ובקאבס, לתת דעתם על הסכנה - כהשקפתם - הנובעת מסיפורי עגבים אלה לשמירה על הרמה המוסרית על פי ערכי היהדות.³²

שתי הקינות נדפסו בערבית-יהודית, וכל חרוזותיהן הובאו גם בתעתיק באותיות לטיניות של הטכסט המקורי, שיש בו כדי להעיד במידה מסוימת על אופן המבטא של המקור.³³ על כל פנים, עצם הדבר אינו שכיח כלל וכלל במאות החוברות שנדפסו בערבית-יהודית בדפוס תוניסיה וסוסה, ולא נעשה אלא לפי שמעריצי הזמרת המנוחה נמנו על בני שלושת האומים בתוניסיה. יתר על כן, מכל'וף נג'אר, מדפיס הקינה השנייה, הקפיד - שלא כדרכו - לנסח בשער את שם החוברת בשלוש שפות: ערבית-יהודית (באותיות עבריות), בצרפתית ובערבית (באותיות ערביות). וזה הנוסח בערבית-יהודית: 'קינת אלארתיסת חביבה והיית אביאת שער ואתחאב / עלא אלומתלה אלכארעה חביבת אלאחאב / אלדי אנגדרת וצ'אעת פי סן אלשבאב / וג'רראת אלדמוע מן אלעיון סכאב' (=קינת האמנית חביבה, והיא בתי שיר ותמרורים / על השחקנית המצויינת חביבת החביבים / אשר נרצחה ואבדה בשנות הנעורים / והזילה דמעות מן העיניים ניגרים).

כאמור, הקינה האחת נשמרה גם במסורות שבעל-פה. נראה שהסיבה לכך היא היותה אמורה בגוף ראשון - כלומר, בשם הזמרת חביבה עצמה המקוננת על גורלה המר - וחיבורה בלשון הקרובה יותר אל לשון הדיבור, בעוד הקינה השנייה קרובה בלשונה אל הלשון הספרותית. בשל כך, אין היא כוללת דברי שבח על עצמה כאמנית דגולה חביבת הקהל, בדומה לקינה האחרת, אלא מביאה היא את סיפור האסון, הלוויה והקבורה בדקדוק רב - המוסיף פרטים רבים שאינם ידועים ממקורות אחרים, בצבעים עזים ביותר ובתיאורים פלסטיים ריאליסטיים כל כך, לעתים עד כדי בחילה. מהלך הקינה יונק משני מקורות: האחד יהודי מובהק, והשני ערבי. היהודי הוא הקינה המפורסמת של חנה ושבעת בניה שהיתה נפוצה מאוד בקרב הקהילות דוברות הערבית, ובכלל כך יהדות תוניסיה שנשיה נהגו לאומרה בתשעה באב. אף חנה מקוננת על עצמה ומתארת את האסון שנפל עליה: 'אסמעו לי אנא חנה מא ג'רא לי / ואנצ'רו מא סאר עלייא' (=שמעוני אני חנה, את אשר אירע לי / והתבוננו במה שעבר עלי).³⁴ המקור הערבי הוא הסוגה הקרויה בשם 'קינת המשורר על עצמו', והידועה עוד מן השירה הערבית הקדומה

32 ראה להלן, בפרק השמיני.

33 מאחר שאין בכוונתנו לדון בזה בבחינות הבלשניות של הקינות הללו נסתפק בהערה, כי אין להסתמך על התעתיק הזה כאילו הוא משקף באופן מדויק את אופן ההגייה שלהן.

34 בדפוסים העבריים בארצות המזרח וצפון אפריקה יצאו לאור מהדורות רבות של סיפור חנה ושבעת בניה בלהגים הערביים השונים.

ביותר שמלפני הופעת האסלאם. וכבר האריכו בדיון עליה המשורר והאנתולוג הערבי אבן עבד רבה (ספרד, המאה התשיעית) בספרו 'אלעקד אלפריד' ופרופ' ישראל לוין בספרו 'על מות' בהתייחסו לשיר של שמואל הנגיד.³⁵ בקינה זו, כמו בקינה האחרת, נתפשת הזמרת כצדיקה, שעל כן המחבר (או המחברת) האלמוני שם בפיה מלים אלו בחרוזה האחרונה של הקינה: 'ופא מני ג'מיע אלעדאב / פי כ'יאר אלג'נה סכינתי (=נשלמה סאת ייסורי / במיטב גן העדן משכני).

לבד מתיאור מעשה הרצח, ולבד מדברי השבח המופלגים על כשרונותיה כאמנית וביטויי הצער העזים על מותה ללא עת, שמטבע הדברים הם עיקר הקינה, ראוי לציין את התייחסות מחבר הקינה השנייה אל חביבה מסיכה כאל דמות צדקת, דבר שיש בו כדי לשקף ולהסביר את יחס הקהילה היהודית אליה. בסיום מניין שבחיה כאמנית אומר המחבר: 'חתא פי אלצדקאת משכורה / תעאון כל מנהו אנגצר' (=אפילו במעשי הצדקה נשתבחה / מסייעת לכל מי שבמצוקה). טורי החרוזה שלפני האחרונה פותחים באנפורה מקובלת בקינות, 'מן יצבר... (=מי ינחם, מי יתן סבלנות), שכוונתה להפגין את גודל האסון. אך מפתיעה התבטאות המקונן בטור האחרון: 'ומן יצברני חתא אנא / גירך יא רב אלבשר' (=ומי ינחמי אף אני / זולתך אדון כל בשר). יתרה על כך, בחרוזה המסיימת את הקינה מתייחס אליה המחבר כאל צדקת גמורה ובהקשרים דתיים מובהקים: 'אלטלבה לראבי ירחמהא / ויסכנהא ג'נאן אלפרדוס // ומן כ'יר אלג'נה יטעמהא / עלא מא צדקת מן פלוס // ובחסן אלג'זא יכרמהא / עלא מא עאונת ערוסה וערוס // ובאש הד'א אלקינה נכ'תמהא / נקול אלצבר! יא רב אלצבר' (=הבקשה מאת ה' שירחם עליה / וישכינה בגן הפרדס // ומטוב גן העדן יאכילנה / על הממון אשר נתנה צדקה / ובשכר טוב ירבה גמולה / על אשר תמכה בכלה וחתן // ועל מנת לחתום קינה זו / אומר: אורך רוח, אנא ה' ארך הרוח!).

דמותה של חביבה מסיכה כאישיות חיובית לחלוטין, מופלאת וראויה להערצה, חיה וקיימת עד היום בקרב יוצאי תוניסיה, משכילים כפשוטי עם. הכול יודעים לספר על קולה המרהיב ועל הופעותיה שנערכו בנוכחות ערבים ויהודים כאחד שעשו כל שבידם כדי לשמוע את זמרתה. עדיין לא נשכחו ביצועיה המוסיקליים המיוחדים, כגון הסלסול הארוך של המלים יא לילי, שריגש כל כך את השומעים המוסלמים עד כי שברו בשניהם את פי בקבוק המשקה הנעוץ בפיהם.³⁶ פתגם שגור בפי הנשים היהודיות בתוניסיה, כעקיצה כלפי הגברים שב'גיל מתקדם': 'עמרוס יסיר / אלשאיב ירג'ע זגיר' (=לעולם לא יאה / שהזקן ישוב להיות צעיר) - לקוח מאחד משיריה, והיא - כוונתה בו

35 ראה: אבן עבד רבה 1928; עמ' 158-162; לוין תשל"ג, עמ' 81-94.

36 עדות שבעל פה מפי מנאנה קאבסי.

היתה לאלהיו מימוני הנ"ל.³⁷ כן ציינו המסרנים את טוב לבה, את מעשי הצדקה שלה, וכי היא נהגה לערוך מופעים מיוחדים שכל הכנסותיהם הוקדשו לחגיגות בר-מצוה לנזקקים או להכנסת כלה ענייה. כשעולה שמה בהתכנסות חברתית, הרי הוא שם נרדף לטרגדיה אנושית נוראה. האגדה מספרת, כי אליהו מימוני - ששמו זכור לדראון על שְׁשֻׁרְפָה מרוב אהבתו הנכזבת אליה - בנה לה לבקשתה ארמון בלב ים ואף על פי כן לא נענתה לו. גם לווייתה מתוארת בלשונות של הגזמה, כגון הסיפור שבני תוניס שפכו על מיטתה בקבוקי בושם לרוב עד כי נהרות בושם זרמו על הרחוב. בתי המסחר ננעלו במשך שלושה ימים וגברים זרים שלא היו מבני משפחתה התאבלו עליה, לא התגלחו ונסתגרו בביתם במשך שבועה ימים.³⁸ אולם דומה שהמופלא מכול הוא שלשם הנצחת שמה וזכרה, כמקובל בקרב יהודי תוניסיה ביחס למי שנפטר ערירי, הוקדש סמוך לאחר מותה ספר תורה שברכות הימים הועלה לישראל והונח למשמרת ולשימוש בבית הכנסת על שם הקדוש התוניסאי 'רבי חי טייב לא מת' בבאר שבע. ספר תורה זה נתגלה לפני כמה שנים על ידי הגב' ימימה לבן, חוקרת האמנות של יהודי תוניסיה, שראתה בבית הכנסת הנ"ל ספר תורה ועליו רקומה המונוגרמה H.M. לשאלתה השיב השמש הזקן כי קהילת תוניס הקדישה את הספר לזכר הזמרת האהובה ואף סיפר לה בפירוט את תולדות חייה. יצוין, שתיקי ספרי התורה בכל תוניסיה היו עשויים עץ, ואלו התיק של ספר התורה הזה מצופה כולו כסף טהור ועליו כתר מהודר.³⁹

מלבד הקינה עליה שבחר דוד כהן כדי לייצג את סוגת הקינה העממית בערבית-היהודית בתוניס, מעטרת תמונותיה היפות ספרים אלבוניים על יהדות תוניסיה, כגון התפוצות, תל אביב 1986) או *Jerusalem - La Communauté Juive de Tunisie & De Carthage* (הוצאת בית Les Juifs de Tunisie - Images et Textes (פאריס 1989). וכבר צוין לעיל, כי הבמאית התוניסאית סלמה בכאר הפיקה סרט מיוחד על חייה וכי תולדותיה נסקרו בכמה וכמה כתבי עת ספרותיים צרפתיים, בדרך כלל בהדגשה מרובה של ייחודה, הצלחתה ופרסומה המדהימים, וכמובן - של סופה הטרגי. קולה לא

37 עדות שבעל פה מפי ורדה כהן.

38 ואלה שמות המסרנים שנעזרנו בהם לצורך תיאור דמותה של חביבה מסיכה: א. קוקה וזאן. ילידת נאבל, לערך 1925. עלתה ארצה בשנת 1952; ב. ורדה כהן. ילידת קאבס, 1912, עלתה ארצה בשנת 1951, נפטרה בירושלים בשנת 1997; ג. משה כהן. יליד קאבס, תוניסיה 1900, עלה ארצה בשנת 1951, נפטר בשנת בירושלים בשנת 1973, צפה בהופעות הזמרת בעיר תוניס; ד. מר סתרוק, שמש בית הכנסת על שם ר' חי טייב בבאר שבע (על פי הארכיון לאמנות יהודית באוניברסיטה העברית בירושלים); ה. אינס פיורנטינו, ילידת תוניס. הראיון נערך עמה בשנת 1993. בעלה המנוח, משה פיורנטינו ז"ל, יליד תוניס, נפטר בירושלים בשנת 1992, עמד בראש קהילת הגראנה (יוצאי ליורנו) בתוניס; ו. מנאנה קאבסי, ילידת קאבס, לערך 1920, עלתה ארצה בשנת 1956, נפטרה בירושלים בשנת 1996.

39 ספר התורה הוצג בתערוכה על יהודי תוניסיה שהתקיימה בבית התפוצות בתל אביב בשנת 1986. ראה עליו: יניב תשנ"ד, עמ' 110.

נדם, ועדיין עולים מדי פעם בפעם שמה, תולדותיה וקולה בתכניות שונות באמצעי התקשורת האלקטרוניים בארצות ערב.⁴⁰
 שתי הקינות כתובות במבנה הרגיל: חרוזות בנות שמונה טורים בחרוזת אבאב / גדגדגב / הוהוהוהב, משקל כל טור שבע או שמונה תנועות.

1. 'פי תונס צארת גריבה / אסמעו יא נאס באלתבאת'

תרגום

מקור

קינת חביבה מסיכה

קינה בחרוז ובמעשה אמנות מחברה: שמעון די יעקב הכהן	קינה באלקאפיה ואלתפנין נאשיאה שמעון די יעקב הכהן
פזמון	רדה
בתונס אירע דבר נורא שמעו, האנשים, את דבר האמת על מימוני שהרג את חביבה שרפה בכוהה:	פי תונס צארת גריבה אסמעו יא נאס באלתבאת עלא מימוני קתל חביבה חרקהא באלספיריתוואת:
ביום החמישי, לעת בוקר, שבתי לביתי ואין (כל) רע גופי עייף ורופף אמרתי: אטול לי תנומה קלה. קראתי לנערת, ואצווה אותה, ואומר לה בדבר מי מן האנשים: אם ישאלוך עלי אמרי להם, ישנה היא גברתי:	יום אלכ'מיס פי אלצבחייה רווחת אלמחלי לא באס ג'סמי עייאנה ומרכ'ייה קלת נאכ'ד שוייה נעאס נאדית כ'דימתי נווציהא וקלת להא עלא בעץ אלנאס איда נשדוך עלייא קללהם ראקדה סידתי:
נכנסתי החדרה ודבר אין בדעתי פשטתי מעלי את הבגדים	דכ'לת ללבית לא שי פי באלי ונזעת מן פוקי אלמלבוס

40 לפני כמה שנים יצאו כמה תקליטורים של שיריה. מפי ידידנו פרופ' פול פנטון (יוסף ינון) מאוניברסיטת סורבון בפאריס נמצינו למדים, כי הגב' Viviane Lesselbaum, ציירת המתגוררת בעיר Caluire שבצרפת, ושהוריה היו מיודדים עם הזמרת, ציירה את דמותה ואף עוסקת היא באיסוף פרטים אודות חייה. בשנת 1997 יצאו בפאריס שני ספרים על חביבה מסיכה, האחד רומאן והשני ביוגרפיה: J.F. d'Arcier, *Habiba Messica - La brulure du p'ch'*; J. Riahi, *Cantique pour Habiba*.

- 45 עארכת באש נמננע נפסי
נגגזת בסרעה מן אלפרש
דזוני לם כ'לאני נמשי
נצ'רבת עיני מן אלגלין
תגאשית פי אלחין ומא קדרתשי
50 זאד עלא כרומתי עפס
באלעיאט תנבכח חססי
ולא סכ'ף עלא חאלתי :
- נאבקתי למלט נפשי
קפצתי בבהלה מן המיטה
הדפני, לא הניחני ללכת
עיני הוכתה בארון
נתעלפתי מייד וחשתי ברע
הוסיף לדרוך על צווארי
מן הצעקות נצטרד קולי
ולא חמל עלי בסבלי :
- פתחו מייד את הדלת אליי
עת שמעו קול הזעקות
מצאוני מושלכת ברעה
שרופה ועיני כבו
בן רגע באו מכבי האש
והתייצבו השוטרים
סיפרתי להם את אשר קרה לי
ורשמו אצלם [בפנקסם] את פרשתי :
- 55 חללו אלבאב פי אלחין עלייא
כיף סמעו חס אלעיאט
לקאוני פי חאלה מרמייה
מחרוקה ועיני אתכ'ואת
פי משואר ג'או אלפונפייה
וחצ'רו אלכומיצאראת
חכית להם מא צאר עלייא
60 וכתבו ענדהם קצתי :
- הביאו כרכרה ונשאוני
פקד השוטר ואמר
במרפאת 'גאנם' הניחוני
קלסתר פני סר והשחיר
עת באו הרופאים והסתכלו בי
אמרו : במצב החמור ביותר
מייד חשכו עיניי
והגיעה שעת מותי :
- 70 ג'אבו כרוסה וקאמוני
אמר אלכומיצאר וקאל
פי כליניך גאנם חטטוני
לון כ'ליקתי ג'אב וכחאל
65 חין אלטובבא ג'או שאפוני
קאלו פי אשנע אלחאל
פי אלחין צ'אלמת עיני
וחצ'רת סאעת מיתתי :
- דואיאתהם לם נפעו פייא
70 אבכיו עלייא בתבות
אלנאר בעדא חאכת פייא
חביבה מסיכא מאשיא תמות
הכאך רכבי ראד עלייא
- תרופותיהם לא הועילוני
בכו עליי בקביעות
האש כבר דבקה בי
חביבה מסיכה הולכת אל מותה
כזאת רצה האל עלי

- 75 מכתוב פי ג' ביני ומנעות
נמות נצ'יפה מנקהיה
באס נחצצל בקעתי:
חקוק עלי מצחי ורשום
אמות זכה וטהורה
למען אשיג את מקומי:
- 80 יום אלג'מענה עלא בכרייה
רוחי כ'רג'ת ואנטפאת
חין סמענת אלנאס בייא
צגאר וכבאר עלייא בכאת
עלא כ'לאף מותי אלדונייה
ועלא מא חססית וג'עאת
חראקה ג'אתני קוייה
כ'רג'ת כאן ברויחתי:
- 85 פי וסט אלתאבות חטוני
וכ'רג'ו בייא פי משואר
ללקדימה וצ'לוני
וחטטו פוקי אלנוואר
אסמי פי אלדיפיש כתבוני
ותצוירתי פי קלבו ג'האר
חכא מא עמל בייא מימוני
וכל חד יקרא גריבתי:
- 90 באבא יבכי ענד ראסי
וכ'אלאתי תנדב ותציח
חביבי עלא תאבותי מגאשי
יעדד בבכא אלקריח
עלא פראקך מא נקואשי
ולא ננסא פעלך אלמליח
כ'סארת קדדך ללתראב מאשי
קוייה עלייא גורבתי:
- 100 יא נארי חין כ'רג'ו בייא
בכא עלייא כביר וצגיר
בתוך הארון שמוני
והוציאוני כרגע
ל(בית הקברות) העתיק הובילוני
ושמו עלי פרחים
שמי בעיתון 'דיפיש' כתבוני
ותמונתי בטבורו הופיעה
סיפר מה עשה לי מימוני
וכל אחד יקרא את נוראתי:
- אבא בוכה למראשותי
ודודתי סופדת וזועקת
אהובי מעולף על ארוני
מקונן בבכי קורע לב:
את הפרידה ממך לא אוכל שאת
ולא אשכח את מעשייך הטובים
חבל על דמותך, אל העפר הולכת,
חזקה עלי בדידותי:
- אויה לי, עת הוציאוני,
בכו עלי קטון וגדול

- הכרכרה מובילה אותי
מכוסה בצעיף המשי שלי
הילדים קוראים עלי
ודמעות עיניהם ניגרות
אף העולם בכה עלי
ונחרד בהלווייתי:
- בסדינים הביאוני
וזרים בידים
כל האנשים ליווני
יהודים ונוצרים ומוסלמים
(ראשי) הקהילות כיבדוני
לבושים בחליפותיהם
גם ידידי לא נפרדו מעלי
הכל באו לקבורתי:
- עברו אתי על ביתי
עזבתיו וממנו נפרדתי
מחביבה נתרוקן
במיטב שנותי נקטפתי
לא אוסיף לראותו ו(אליו) לא אפנה
מן העולם הנה אני עוברת
הבו את האנשים, יקראו ויתפללו
ויתנו צדקה בקבורתי:
- הביאוני אל בית הקברות
ונשאוני על הכתפיים
באמת, כולו מלא
הקיפו את קברי בשורות
ביקשו מחילה מאלהינו
וקברוני ושפכו סלי (עפר)
נחתי מן העולם הבוגדני
הלכתי אצל אמי:
- אלכרוסה תמשי בייא
מגטייה בשאני אלחריר
אלולאד יקראו עלייא 105
ודמוע עיונהם תסיר
חתא אלדניא בכאת עלייא
וגרבת פי מטתי:
- באליזאראת וצצלוני
ואלכוורונאת פי אלידיין 110
אלנאס אלכל שאיעוני
יהוד ונצארה ומסלמין
אלסוסיאתא קדררוני
ובכסאויהם לאבסין
חתא צחאבי לא פארקוני 115
אלכל ג'או לדפינתי:
- תעדדאו בייא עלא מחלי
ואדעתהו ומנהו תפרקת
מן חביבה צאר מכ'לי
פי כ'יאר אלעמר תכ'טפת 120
עוד לא אראנו ולא אשוב אליו
מן אלדניא ראני גברת
ג'יבו אלנאס תקרא ותצללי
וצדקו פי מיתתי:
- וצלו בייא ללג'באנה 125
והזונוי עלא אלאכתאף
בלכ'אטר כלהא מליאנה
דארו עלא קברי אצפאף
טלבו אלסמאח מן מולאנה
ודפנוני וצבכו אלאקפאף 130
רתחת מן אלדניא אלכ'וואנה
משית חדא אמיימתי:

קברוני והשגתי את מקומי
 נשלמה סאת ייסורי
 במיטב גן עדן משכני
 אין חשבון ואין עונש
 התאפקו לנוכח פרידתי,
 האהובים עם הידידים
 זה קץ חיי וזמני
 בקרוני במקומי:

דפנוני וחצצלת בקעתי
 ופא מנני ג'מיע אלעדאב
 פי כ'יאר אלג'נה סכנתי 135
 לא חסאב ולא עקאב
 אצברו עלא פרקתי
 אלאחבאב מעא אלאצחאב
 האדא חד עמרי ווקתי
 זורוני לבקיעתי: 140